

УДК 7.01.111.852:140.8:371.124:7

Світлана Соломаха
ORCID iD 0000-0002-8737-9740

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу змісту
і технологій навчання дорослих,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України,
вул. М. Берлінського 9, 04060 м. Київ, Україна
Solomaha_sv@ukr.net

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ ВИКЛАДАЧІВ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У запропонованій статті виявляється специфіка організації курсів підвищення кваліфікації викладачів мистецьких дисциплін у системі післядипломної педагогічної освіти й визначається цілісний комплекс дидактично обґрунтованих форм, методів і прийомів розвитку художньо-естетичного світогляду слухачів, а саме: проблемного, активного, інтерактивного, ситуативного та спеціального навчання. Важливе значення в реалізації змісту пропонованої організаційно-методичної системи мають спеціальні методи навчання, які пов'язані зі специфікою мистецької діяльності й сприяють поглибленню компетентності викладачів у питаннях теорії і практики мистецької освіти та естетичного виховання школярів, а також збагаченню особистісної духовної культури.

Ключові слова: викладачі мистецьких дисциплін; методи проблемного, активного, інтерактивного, спеціального навчання; мистецтво; організаційно-методична система; педагогічна технологія; система післядипломної освіти.

Вступ. Одним з основних напрямів розробки питань неперервної післядипломної педагогічної освіти є система професійної підготовки і становлення педагогічних кадрів нової формації, де сьогодні спостерігається протиріччя між потребами для педагога «вчитися усе життя» і моделюванням педагогічної системи, яка забезпечувала б оптимальні умови для реалізації особистості. Тому, підкреслює С. Сисоева, «усвідомлення кожною людиною важливим» (Сисоева С. О., 2011, с. 7).

У сучасній художній культурі і мистецтві відбувались і набирають обертів процеси, котрі призвели до карколомних структурних трансформацій в усіх художніх жанрах і видах, що виявились у бурхливому розростанні масової культури на шкоду справжньому класичному та народному мистецтву, фольклору. Мистецтво майже повністю дегуманізувалося. Границі і критерії мистецтва (а головним його критерієм завжди був естетичний) сьогодні повністю розмиті. «Масова культура знаходиться у жахливому стані – у сучасній молоді змінюється тип світовідношення, ідеали особистості, система цінностей, уявлення щодо успішності життя... деградація рівня культури суспільства створило загрозу гуманітарної кризи – ось чому сучасний педагог повинен не просто давати доступ до знань, а й направляти своїх учнів у їх творчій діяльності – бути для них своєрідним маяком» (Подмарева А. В., 2016).

Специфіка педагогічної діяльності викладачів мистецьких дисциплін полягає у роботі з художнім текстом, який має потужний освітній й світоглядний потенціал, що виявляється у пошуках смислу художнього твору, коли не тільки здобуваються певні мистецькі знання і навички, а здійснюється переосмислення особистісної позиції щодо художньо-естетичних та етичних цінностей, ідеалів, переконань, тому розвиток художньо-естетичного світогляду як інтегральної складової фахової діяльності викладачів мистецьких дисциплін є важливим завданням мистецької й неперервної освіти в цілому. З цією метою нами була розроблена, експериментально перевірена й впроваджена концептуальна модель організаційно-методичної системи й педагогічна технологія навчання викладачів мистецьких дисциплін на курсах підвищення кваліфікації у системі післядипломної педагогічної освіти, яка реалізується в таких аспектах: культурологічний, теоретичний (з урахуванням спеціальності: вчитель музики, вчитель образотворчого мистецтва, вчитель художньої культури тощо), дидактичний (традиційні та інноваційні методики), психологічний, педагогічний, практичний, саморозвивальний, кожен із яких передбачає здійснення самоосвітньої діяльності.

Методологічну базу розробленої моделі організаційно-методичної системи становлять праці з проблем: філософії неперервної освіти

(В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Лутай); професійної підготовки вчителя (О. Абдуліна, А. Алексюк; Ю. Бабанський; В. Бондар, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, О. Савченко, С. Сисоєва), в тому числі у системі підвищення кваліфікації (Н. Клокар, І. Колеснікова, С. Ковальова, Л. Кондратова, Н. Кузьміна, А. Кузьмінський, В. Маслов, О. Просіна, Н. Протасова, В. Ружицький); специфіки художньої творчості (В. Алахвердов, І. Бех, Л. Виготський, А. Костюк, А. Леонт'єв, Д. Леонт'єв, О. Мелік-Пашаєв, Н. Рождественська, С. Рубінштейн); мистецько-педагогічної діяльності вчителів (Б. Брилін, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Шевнюк, О. Щолокова).

Мета статті полягає у розкритті складових системи розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін: форм, методів, технологій, які заохочували б кожного професіонала до постійного пошуку шляхів духовного зростання й забезпечили безперервне професійне удосконалення, професійно-особистісне самоутвердження вчителя.

Перебіг дослідно-експериментальної роботи в системі післядипломної педагогічної освіти. Необхідність гармонізації та зрівноваження раціонального засвоєння мистецьких знань і їх суб'єктизації у системі особистісних художньо-естетичних цінностей педагогів обумовила впровадження у навчально-виховний процес підвищення кваліфікації комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради «Академія неперервної освіти» (м. Біла Церква) моделі і технології розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін.

До змісту програми та навчально-тематичних планів проблемно-тематичних курсів підвищення кваліфікації для вчителів мистецьких дисциплін (музичного, образотворчого мистецтва та художньої культури) було включено навчальний матеріал, який спрямовував слухачів на ознайомлення з питаннями: визначення феномену «світогляд» у філософських, культурологічних, мистецтвознавчих наукових джерелах; з'ясування предмету світогляду, його структурних, функціональних та інших зв'язків; розкриття механізмів естетичного освоєння мистецтва через усвідомлення логіки процесу художнього сприйняття, творення, мистецько-педагогічної діяльності з урахуванням сфери свідомого і підсвідомого; методологічних, технологічних та методичних підходів до розвитку художньо-естетичного світогляду особистості засобами мистецтва.

Це спонукало до пошуку та застосування інноваційних форм проведення лекційних занять, які базуються на принципах свідомості й активності, потребують високого рівня самостійності. Так, в ході проведення *лекцій-*

візуалізацій, що супроводжувались показом відеозаписів, слайдів, аудіозаписів, комп'ютера, а також *лекцій-діалогів*, зміст яких розкривався через серію запитань, на які слухачі відповідали безпосередньо у ході лекції, розкривалась сутність діалогічного осягнення цінностей і смислів мистецтва. Вчителі ознайомились із естетичними та художніми цінностями різних епох, що розвивались у ході культурного становлення людства. Педагоги з'ясували, що естетичні модуси світовідношення дозволяють розкрити світ людини в мистецтві на рівні переживання духу епохи, у її історичних та художніх проявах.

Ефективною формою навчання на курсах підвищення кваліфікації є групова робота (кооперативне навчання), що полягає у спільних зусиллях викладачів щодо вирішення поставлених перед ними завдань: організація малих груп, спільне планування роботи, обговорення і вибір способів розв'язання проблеми, взаємодопомога й співпраця. Групова робота ефективніша, якщо перед учасниками стоять чітко сформульовані завдання, які мають бути проблемними, спонукати слухачів до активності, творчого мислення, пошуку нових знань і нових способів дій.

Тому поруч з лекційними впроваджувалась самостійна пізнавальна та індивідуально-творча робота. Так, під час проведення семінарських та практичних занять в межах цього курсу викладачам пропонувалося використовувати інтерактивні технології кооперативного навчання: *робота в парах, ротаційні (змінювані трійки); два - чотири – всі разом; «Карусель», «Синтез думок»* тощо.

Семінарські заняття проводились у формі групової дискусії – діалогічного спілкування учасників, у ході якого здійснювалось формування практичного досвіду спільної участі в обговоренні й вирішенні теоретичних і практичних питань. На тематичних семінарах-дискусіях слухачі навчалися аргументовано виражати свої думки у доповідях, виступах, інтерв'ю, активно відстоювати власну точку зору. Це обумовлювало високий рівень особистісної емоційної активності, інтелектуального занурення слухачів у процес пізнання. Необхідною умовою семінарських занять була активізація власних знань у процесі самостійної діяльності. Семінари-дискусії містили елементи «мозкового штурму», «методу полеміки», «діалогу», «методу фасилітованої дискусії», «кола ідей», «мозаїки» тощо. Учасники семінарів намагалися висунути якомога більше ідей, не критикуючи їх, а потім виділяли основні, обговорювали, оцінювали і розвивали їх. Під час семінарських занять увага слухачів акцентувалась на тому факті, що педагогіка є духовним індикатором культури. Культура і педагогіка виконують спільну функцію – формування світогляду людини. Вчителі усвідомлювали, що аксіологічні установки культури, художньої зокрема, визначають спрямованість

орієнтирів, цінностей, цілей, мотивів педагогіки і реалізуються на рівні психолого-педагогічних теорій, підходів і принципів на основі яких створюються педагогічні методики і технології. В тому числі і методологія розвитку художньо-естетичного світогляду особистості – форми, методи, технології, відбір яких зумовлений природою художньої творчості.

Ефективними методами роботи з вчителями на семінарських заняттях виявились «мистецький пінг-понг» і «коло ідей». «Мистецький пінг-понг» дозволяв у невимушеній формі з'ясувати рівень підготовленості групи до семінарського заняття. Викладач окреслював тематику, наприклад визначити мистецько-педагогічні технології розвитку художньо-естетичного світогляду учнів і дати приклад з власної практики. Слухачі по черзі «кидали» ніби м'яч один одному запитання. Група оцінювала якість питань і відповідей, їх ґрунтовність, оригінальність, кмітливість тощо.

Психологічно слухачеві важче перейти від пасивних до активних форм узагальнення знань: психологічне навантаження зростає. Роль викладача полягає у тому, щоб відстежити певні невдачі слухачів і своєчасно надати допомогу. Викладач виступає фасилітатором, який водночас намагається перетворити педагогів з пасивних об'єктів на активних суб'єктів навчального процесу.

Слухачам пропонувалось розподілитися за *парми*, або *трійками* і обрати тему, наприклад для обговорення способу бачення Світу – з точки зору «метафізика», який бачить себе у Всесвіті й «антрополога», який шукає світ в Собі. До семінарського заняття слухачі заздалегідь обрали тематику питань для обговорення і самостійно опрацьовували матеріал. Під час семінарського заняття слухачі отримували унікальну можливість у діалоговій (полілоговій) взаємодії обмінюватися думками, ідеями з партнерами.

Така стратегія сприяла розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, критично мислити, переконувати й вести дискусію. Варіанти корпоративного навчання: *два-чотири – всі разом*, *робота в малих групах* є також ефективними для розвитку навичок спілкування у групі, приймати індивідуальні рішення, разом з тим узгоджувати їх із думкою колективу. Технологія «Карусель» є найбільш ефективною для одночасного включення всіх учасників в активну роботу з різними партнерами для обговорення дискусійних питань.

Важливими моментами групової роботи є опрацювання змісту і подання групами результатів колективної діяльності. Залежно від змісту та мети навчання обирають можливий варіант підсумкової презентації, наприклад використовувалась технологія «Синтез думок», коли спільний пошук узгодженого рішення знаходив своє відображення у кінцевому тексті, що включав аналіз отриманих у спільній дискусії результатів з урахуванням пози-

тивних, яскравих або цікавих моментів позиції тих чи інших учасників.

Позитивний ефект співпраці у досягненні багатьох важливих результатів зробив кооперативне навчання одним з найцінніших інструментів в арсеналі викладача, що сприяв набуттю викладачами наступних художньо-педагогічних умінь:

- формування комунікативних і когнітивних навичок, вміння співпрацювати в колективі та відповідати за індивідуальні й колективні;
- одержання можливості діалогічного (полілогогічного) спілкування у мистецько-педагогічному просторі;
- вміння відчувати аудиторію, підтримувати зворотній зв'язок, доброзичливо, неупереджено ставитися до думок і поглядів інших, коректно виправляти помилки;
- збільшення евристичної та діяльнісно-творчої складової навчального процесу завдяки застосуванню інтерактивних форм навчання; психологічно комфортні умови для демонстрації отриманих знань і продуктів своєї навчальної діяльності;
- вміння виявляти зв'язки теорії і практики педагогічної діяльності;
- здатність до професійного вдосконалення художньо-естетичного мислення, творчої уяви, ораторського мистецтва, гнучкості у дискусіях, незалежності у поглядах;
- формування світоглядних пріоритетів, ідеалів, смаків, цінностей, смислів на основі власного естетичного сприйняття художньої культури та мистецтва та індивідуального підходу до вирішення художньо-педагогічних завдань.

Враховуючи диференційований підхід до розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін ми запропонували впровадити у процес курсової підготовки слухачів практикум «Мистецько-педагогічна майстерня: аксіологія мистецтва» в рамках якого передбачалось виконання слухачами системи творчо-евристичних та художньо-інтерпретаційних завдань. Метою діяльності мистецько-педагогічної майстерні є формування власного естетичного бачення художньої картини світу, а також створення умов щодо реалізації особистісного художнього світовідчуття у процесі сприйняття, оцінки і інтерпретації мистецьких творів.

Мистецько-педагогічна майстерня – це одна з інтенсивних технологій навчання учнів та дорослих, що створює умови для саморозвитку особистості, коли кожний учасник здобуває нові знання і набуває художній досвід через самостійне або колективне вирішення художніх завдань у творчій діяльності. Процес навчання у майстерні заснований на поєднанні безсвідомого і свідомого у сприйнятті художнього твору, що сприяє безпосередньому та невимушеному входженню смислового світу твору у внутрішній світ особистості. У цьому

процесі важливу роль відіграє сприйняття. Художні твори мають образно-емоційний характер, тому їх сприйняття залежить не тільки від інтелекту, але й від емоційної сфери та досвіду особистості, її почуттів та установок.

У результаті інтуїтивного пошуку у свідомості учасників формуються не тільки нові знання і вміння, а й рефлексія творчого процесу – осмислення і усвідомлення як власних думок, почуттів, вчинків так і інших учасників. Рефлексія є універсальним психологічним механізмом розвитку свідомості людини. Рефлексія відбувається індивідуально, несинхронно й супроводжує всі види мистецько-педагогічної діяльності, чергуючи спонтанні дії і подальше їх усвідомлення. Це зближує даний процес із процесом наукового чи художнього відкриття, інсайту, осяяння – станом за яким відкривається нове бачення предмета, явища або художнього образу.

Розвиток художньо-естетичного світогляду у процесі творчої діяльності у мистецько-педагогічній майстерні ґрунтувався на засадах діалогічності (полілогічності) побудови педагогічного процесу, що дозволяло залучити усіх учасників до пошуку смислу художніх творів на засадах співтворчості, співробітництва. На відміну від диспуту, суперечки, саме діалог (полілог) учасників майстерні був необхідною умовою особистісного засвоєння мистецьких знань, формування умінь, світоглядних уявлень. Діалог створював сприятливу атмосферу осягнення будь-якого явища з різних позицій, які потім поєднувались у загальну художньо-естетичну картину світу.

Важливим є також ціннісно-сміслова рівність усіх учасників майстерні включно з керівником (викладачем), що стимулює *внутрішню активність сприймаючого щодо створення власного ціннісно-сміслового світу. Це найбільш важка й найбільш необхідна робота викладача мистецтва, оскільки тут він стикається зі складними психічними явищами розуміння особистості як суб'єкта взаємодії з мистецьким твором.* Психологічні явища художнього сприйняття торкаються найінтимніших, глибоких структур особистості, які характеризують її внутрішній світ, потреби, цінності, ідеали, світопереживання.

Технологія мистецько-педагогічної майстерні дала можливості для максимального включення й активації позиції учасників, взаємодії викладача і учнів (студентів). Відсутність критичних зауважень щодо будь-якого учасника, конструктивна організаційна, інформаційно-комунікативна

та дослідницька діяльність викладача-модератора створювали умови комфортності, розкутості, внутрішньої свободи, реалізуючи принципи «педагогіки успіху».

До кожного заняття добирались матеріали для практичних і самостійних занять (приклади інтерпретацій художніх творів; фрагменти мистецтвознавчих праць; уривки з літературних творів, вірші, письмові свідчення видатних творців мистецтва про їх саморефлексії, гіпотези щодо природи художньої творчості, у тому числі, такі, що виражені у художній формі). При використанні такого дидактичного матеріалу викладачі мали можливість розвитку навиків самостійного художньо-педагогічного аналізу та інтерпретації мистецтва з метою розвитку художньо-естетичного світогляду учнів (студентів).

Зміст та методи навчання у мистецько-педагогічній майстерні реалізувались у формах презентацій, розробках проєктів, відвідування, обговорення, дидактичного аналізу (самоаналізу) занять художньої культури, музичного та образотворчого мистецтва, театральних вистав, відео фільмів; участі у заходах міжкурсного періоду, проведення науково-практичної конференції, захистах авторських (колективних) проєктів, індивідуальних та колективних творчих звітів. Використання інформаційно-комунікативних технологій та Інтернет ресурсів надавало можливість створити мультимедійну презентацію розробки інтерпретації з фрагментами звучання музики, показом репродукцій картин, уривків літературних творів, віршів тощо.

Висновки. Проведення формувального експерименту виявило ефективність упровадження до навчально-виховного процесу підвищення кваліфікації моделі і технології розвитку художньо-естетичного світогляду викладачів мистецьких дисциплін. Використання інтерактивних мистецько-педагогічних форм, методів і технологій дало змогу слухачам з'ясувати природу художньо-естетичного світогляду як специфічної форми свідомості людини, що визначає естетичне відношення її до життєдіяльності на різноманітних рівнях – індивідуальному, груповому, професійному, державному, національному, загальнонародському тощо. Вчителі усвідомили важливість розуміння сутності естетичних категорій, які фіксують закономірності творчо-формуючої діяльності людини, а також відчули, що естетичне у природі й у мистецтві є не простою видимістю або прикрасою, а вираженням внутрішнього, глибоко особистісного світогляду.

Література

1. Подмарева А. В. К вопросу об актуализации проблемы развития художественно-эстетического потенциала будущего педагога профессионального обучения [Электронный ресурс] // Международный научно-исследовательский журнал, 2016. – Режим доступа URL: <http://research-journal.org/pedagogy/k-voprosu-ob-aktualizacii-problemy-razvitiya-xudozhestvenno-esteticheskogo-potenciala-budushhego-pedagoga-professionalnogo-obucheniya/>, DOI: 10.18454/IRJ.2016.49.059

2. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / С. О Сисоєва; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К.: ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.

ОПЫТ ФОРМИРОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ДИСЦИПЛИН ХУДОЖЕСТВЕННОГО ЦИКЛА В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ.

Соломаха Светлана, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник отдела содержания и технологий обучения взрослых Института педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины, ул. М. Берлинского 9, 04060 г. Киев, Украина, Solomaha_sv@ukr.net

В предлагаемой статье выявляется специфика организации учебно-воспитательного процесса на курсах повышения квалификации преподавателей дисциплин художественного цикла в системе последипломного педагогического образования, описывается комплекс дидактически обоснованных форм, технологий, методов и приемов развития художественно-эстетического мировоззрения слушателей: проблемного, активного, интерактивного, ситуативного и специального обучения. Важную роль в реализации содержания, предложенной организационно-методической системы, играют специальные методы, связанные со спецификой художественной деятельности, способствующие повышению компетентности преподавателей в вопросах теории и практики художественного образования, а также обогащению духовной культуры личности.

Ключевые слова: искусство; методы проблемного, активного, интерактивного, специального обучения; организационно-методическая система; педагогическая технология; преподаватели дисциплин художественного цикла; система последипломного образования.

EXPERIENCE FORMATION ARTISTIC AND AESTHETIC OUTLOOK TEACHERS OF THE ARTISTIC SUBJECTS IN THE POSTGRADUATE EDUCATION

Solomacha Svetlana, PhD in pedagogical sciences, Senior Fellow Department of Adult Education content and technology of the Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS Ukraine, 9 M. Berlynskohe st., 04060 Kyiv, Ukraine, Solomaha_sv@ukr.net

This article reviews new artistic and pedagogical techniques of artistic-aesthetic outlook teachers of artistic disciplines. The author focuses on the pedagogical potential impact of art on the individual, as a powerful ideological tool of cultural identity formation in general and ideological culture of teachers of artistic disciplines, in particular. Because of the impact on the sense of art makes cognitive, aesthetic, hedonistic function that allows you to implement a holistic approach to the development of artistic vision as a necessary component of professional training of teachers and their spiritual growth facto. Thus, the basic fundamental position of art education is the formation of the unity of the spiritual culture of personality, the transition from information to education through art and esthetic relation of man to the world.

Keywords: art; artistic-aesthetic outlook; methods problematic, active, interactive and special education; pedagogical technology; organization methodicion system; the system of postgraduate education; teacher's of art discipline.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2016
Прийнята до друку 27.10.2016